

Kuntaliitoksista huolimatta Suomessa on edelleen runsaasti pieniä ja resursseiltaan heikkoja kuntia.

Kunta- ja palvelurakenneuudistuksen puitelain voimassaolo päättyy vuoden 2012 lopussa, mutta kuntarakenteen muutos jatkuu. Pääministeri Kataisen hallitusohjelman mukaan hallitus toteuttaa koko maan laajuisen kuntauudistuksen, jonka tavoitteena on vahvoihin peruskuntiin pohjautuva elinvoimainen kuntarakenne (VM 2012, 19). Peruskunta muodostuisi luonnollisista työssäkäyntialueista ja olisi riittävän suuri pystyäkseen itsenäisesti vastaamaan peruspalveluista.

Kuntauudistusta valmistellut kunnallishallinnon rakennetyöryhmä on ehdottanut, että Manner-Suomeen jäisi 66–70 kuntaa (VM 2012, 191). Ehdotuksen mukaan syntyisi pinta-alaltaan laajoja kuntia, jolloin kunnissa olisi keskimäärin noin 77 000 asukasta. Syrjäisimmillä alueilla asukasluku jäisi huomattavasti pienemmäksi. Kuntarajojen määrittelyssä on otettu huomioon se, missä ihmiset käyvät töissä ja asioivat erikoistavarakaupoissa ja miten palvelut ovat saavutettavissa. Kuntien lukumäärä ei ole lopullinen, sillä monille alueille esitetään ehdotuksessa vaihtoehtoisia suunnitelmia.

Tällä hetkellä peruspalvelujen järjestäminen vaihtelee eri puolilla maata huomattavasti. Osa kunnista järjestää perusterveydenhuollon palvelunsa itsenäisesti, osalla on yhteisiä terveyskeskuksia tai päivystykseen liittyvää yhteistyötä ja osalla kaikki peruspalvelut järjestetään yhteistoiminta-alueella. Sosiaalipalveluissa alueellista yhteistyötä on vahvistettu esimerkiksi erityisosaamisten kautta tai tekemällä yhteistyötä erityispalvelujen tuotannossa. (Stenvall ym. 2009, 96.)

Kuntien palvelujen saavutettavuuden on arvioitu monissa arviointiraporteissa ja kehittämissuunnitelmissa heikentyneen viime vuosina. Paras-hankkeen arviointiraportissa todetaan, että kuntien talouden tasapainottaminen tulee heikentämään palvelujen saatavuutta ja laatua. Monet toimenpiteet kohdistuvat kuntalaisten käyttämiin jokapäiväisiin palveluihin. Palvelutason heikennykset tulevat näkymään esimerkiksi supistuneina palvelujen aukioloaikoina ja pidentyneinä asiointimatkoina, mitkä vaikuttavat suoraan kuntalaisten jokapäiväiseen elämään. (Stenvall ym. 2009.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) arviointitutkimuksen (Virkki ym. 2011) mukaan sosiaalipalvelujen uudelleen organisoinnilla Paras-hankkeessa on ollut sekä hyviä että huonoja seurauksia. Tulokset kertovat vaikutuksista, joita esiintyy todennäköisesti muidenkin palvelujen alalla. Sosiaalipalveluissa laajemman väestöpohjan alueella on ollut paremmin saatavilla erikoistuneita palveluja, ja liikkuvien palveluratkaisujen hyödyntäminen on ollut helpompaa. Eniten tyytymättömyyttä kuntalaisissa ovat THL:n tutkimuksen mukaan herättäneet pitkät etäisyydet palveluihin ja rajoitetut aukioloajat. Lisäksi tiukemmat saantikriteerit, kohonneet asiakasmaksut, huonontunut paikallistuntemus ja jouston puute ovat voineet olla ongelmia uudessa järjestelmässä. Toisaalta asiakkaiden hoitopolut ovat muuttuneet sujuvammiksi ja työntekijöiden vertaistuen mahdollisuudet parantuneet. Vastuunjaon epäselvyydet ja palvelujen pirstoutuminen voi kuitenkin olla THL:n tulosten perusteella uhkana, kun hallintomallit ovat monimutkaisia ja rinnalle syntyy yksityistä palvelutarjontaa.

Kuluttajatutkimuskeskus on selvittänyt terveyskeskuspalveluissa koettuja laatueroja (Kytö ym. 2008). Tutkimustulosten mukaan käyttäjien laatuarvioiden mukaan terveysasemien välillä oli selviä eroja. Eroja selittivät tulosten mukaan varsinkin terveyskeskuspalvelujen saatavuus ja saavutettavuus, jossa keskeisiä tekijöitä olivat odotusajat, henkilökunnan ammattitaito ja terveyskeskuksen sijainti. Tutkimus nostaa esille saavutettavuuden merkityksen varsinkin pinta-alaltaan suurissa kunnissa. Tuloksissa käy ilmi, että pitkä matka terveyskeskukseen lisää muuttoalttiutta. Varsinkin pienituloiset eläkeläiset ovat tutkimuksen mukaan riippuvaisia terveyskeskuspalvelujen saavutettavuudesta.

Myös koulutuspalveluiden muutoksia on tutkittu Paras-hankkeeseen liittyneen arviointitutkimusohjelman puitteissa (Mehtäläinen ym. 2011). Tulosten mukaan ala- ja yläkoulujen määrä on selvästi vähentynyt viimeisen vuosikymmenen ajan. Myös oppilasikäluokat ovat samaan aikaan pienentyneet. Perusopetuksen kouluverkossa on tapahtunut huomattavia muutoksia. Erillisistä ala- ja yläkouluista on siirrytty enenevässä määrin kuntakeskuksissa kaikki peruskoulun vuosiluokat kattaviin yhtenäiskouluihin. Muutoksia on tutkimuksen mukaan perusteltu taloudellisin ja pedagogisin syin. Koulujen määrän vähenemisen havaittiin olevan vahvimmin yhteydessä kuntien väestömäärän muutokseen. Mitä voimakkaammin on väestö vähentynyt, sitä enemmän on vähentynyt myös koulujen määrä kunnassa. Samanlaisen kehityksen ennakoidaan jatkuvan myös tulevaisuudessa. Väestömäärän kehitys on alueellisesti hyvin erilaista, minkä seurauksena osassa kuntia on edelleen painetta kouluverkon tiivistämiseen ja osassa kuntia puolestaan uusien koulujen rakentamiseen. Väestön ikääntyminen rajoittaa toimintamahdollisuuksia kaikissa kunnissa. Kunnan asutusrakenne ja välimatkat vaikuttavat osaltaan kouluverkon muutoksiin ja esimerkiksi koulukuljetusten kustannuksiin. Palveluverkon muutoksen nopeus riippuu taloudellisesta tilanteesta, mutta myös siitä, mikä on palvelujen asema suhteessa toisiinsa ja mihin kunnan toimintoihin halutaan panostaa. (Mehtäläinen ym. 2011, 62–65.)

Julkisen palveluverkon turvaamiseksi on kuntiin luotu yhteispalvelupisteiden verkosto. Yhteispalvelupisteet eivät ole kuitenkaan pystyneet korvaamaan poistuneiden viranomaisten palveluja odotetulla tavalla. Palvelupisteiden tehtävät rajoittuvat tavallisesti ainoastaan hakemusten vastaanottamiseen ja valmiiden asiakirjojen luovuttamiseen sekä asiakkaiden neuvontaan. Vuonna 2009 toimineesta 180 yhteispalvelupisteestä ainoastaan 82:ssa oli saatavissa vähintään kahden viranomaisen vakiopalvelut. Tavallisimmin yhteispalvelupisteissä on tarjolla kunnan ja Kelan palveluja. (Kainu 2010, 8–9.)

Useissa kuntaliitoksissa maaseudun rooli on jäänyt epäselväksi eikä maaseudun erityispiirteitä ole tunnistettu (Leinamo 2010). Kuntaliitokset ovat monissa tapauksissa johtaneet palvelurakenteiden uudistamiseen ja toimintojen tehostamiseen. Uudistusten myötä palvelut ovat alkaneet keskittyä ja kunnanosa-alueiden asiointisuunta muuttua kohti kantakaupunkia. Samanaikaisesti tapahtuva joukkoliikenteen palvelutason heikentyminen on vaikeuttanut autottomien asumista haja-asutusalueella. Etäisyydet julkisten palvelujen toimipisteisiin